

FLANEREN

ERIC DE KUYPER

Marres/Centrum voor Contemporaine Cultuur
Maastricht, 2008

Note en passant que je ne puis désapprendre la marche, volontairement du moins – et instantanément. Marcher c'est se souvenir.

Paul Valéry

Der richtige Spaziergänger ist wie ein Leser, der ein Buch nur zu seinem Zeitvertreib und Vergnügen liest...

Franz Hessel

Das Spaziergehen, diese recht alertümliche Form der Fortbewegung auf zwei Beinen, sollte gerade in unserer Zeit, in der es soviel andre weit zweckmässigere Transportmittel gibt, zu einem besonders reinen zweckentbundenen Genuss werden. (...) 'Flanieren, das gibt es nicht mehr', sagen die Leute. 'Das widerspricht dem Rythmus unserer Zeit.' Ich glaube das nicht. Gerade wer – fast möchte ich sagen: nur wer flanieren kann, wird danach, wenn ihn wieder dieser berühmte Rhythmus packt und eilig, konstant und zielstrebig fortbewegt, diese unsere Zeit umso mehr genießen und verstehen.

Franz Hessel

Op zondag was het telkens een grote vreugde om neven en nichten te treffen. Zonder dralen wierpen ze zich in het spel. Ze pasten goed op om niet het traditionele voorspel aan te heffen – het prelude dat soms aan het spel vooraf dient te gaan: 'We weten niet wat we moeten doen!' Ook al wisten ze dat niet meteen, ze deden alsof ze direct geheel in hun spelactiviteit opgingen. Omdat het zondag was, zorgden ze er voor niet al te rumoerig te zijn – wat ze wel eens vergaten door de speldrift. Ze mochten niet de aandacht van de volwassenen trekken; het was immers zondag. Eigenlijk vreesden ze het allang: op een bepaald ogenblik zou er gewandeld moeten worden. Omdat het weer aan het opklaren was, omdat het de eerste lentedag was, of de laatste herfstdag. Of gewoonweg 'omdat de kinderen toch niet de godganse dag binnen konden zitten'. Kortom, de volwassenen verveelden zich en offerden zich op om met de kinderen te gaan wandelen. Tegenpruttelen hielp niet, tenzij er gegronde redenen waren. Nu was het echter zondag en het wandelen hoorde bij die dag, zoals de

mis 's ochtends en later op de middag de uitslagen van het voetbal, die hun het spel zo goed als onmogelijk maakte ('stil kinderen!'). En natuurlijk, het ergste van alles, het vooruitzicht dat het morgen alweer maandag was. Dat stond al vanaf 's ochtends vroeg vast: morgen is het maandag.

Het doel was wandelen. Waar men ging wandelen maakte niet veel uit. Gewoon, in de buurt. Daar viel op zondag niets te beleven of te zien. Af en toe ontmoette je andere wandelaars met hun kroost. Het was een saaie buurt, of althans, ze wandelden alleen in de saaie straten van de buurt. Straat in straat uit. Alleen maar huizen, niet eens voortuintjes.

Nochtans waren er juist in de omgeving van Vorst en 'Altitude 100' (zo heette die plek in deze Brusselse gemeente om aan te geven dat je hier honderd meter boven de zeespiegel was) heel wat dingen te ontdekken: het Dudenpark en het Wolvendaelpark. Misschien was het telkens nét te ver van huis (om op tijd terug te zijn voor de voetbaluitslagen), want slechts bij hoge uitzondering werd het de kinderen toegestaan de boeiendste plekken uit de omgeving te ontdekken. Ravotten in de zandgroeven of in het Dudenpark mocht waarschijnlijk niet vanwege de zondagse kleren.

Meer dan anderhalve eeuw tevoren schreef Stendhal: 'Zelfs vandaag, op mijn tweeënvijftigste jaar, kan ik niet verklaren waarom de zondag me altijd zo deprimeert en tot droefheid aanzet. Het is soms zo dat ik vrolijk en welgemutst na een paar stappen op straat merk dat de winkels dicht zijn: *o, het is weer zondag*, zeg ik tegen mezelf. Meteen vervliegt elke aanzet tot een gevoel van geluk.'

En Jules Renard: 'Ik weet waarom ik een hekel heb aan de zondag: dat is omdat mensen die niets doen, zichzelf permitteren even lui te zijn als ik.' (*Journal*)

Er is nochtans weinig nodig om van een troosteloze zondag iets feestelijks te maken. De Engelsen – toen de zondag bij hen nog het top punt van depressie betekende en alles, maar dan ook alles dicht was – verzonnen iets om op zijn minst de ochtend op te vrolijken. Dat waren de zondagskranten. Wonderbaarlijke uitvinding.

Op elke straathoek liggen stapels van dikke pakken krantenpapier en kleurrijke bijlagen; kleine affiches kondigen het sensationele nieuws van de dag aan. Tot in de meest afgelegen buurten zijn de mensen druk in de weer om hun zondagskrant aan te schaffen. Als het mooi weer is slenteren ze; bij wind, regen of sneeuw, ijlen ze.

‘Whenever I was with friends in the country, I knew that at any moment, unless rain was actually falling, some man might suddenly say: “come out for a walk!” in that sharp imperative tone which he would not dream of using in any other connection. People seem to think there is something inherently noble and virtuous in the desire to go for a walk.’

Max Beerbohm, geciteerd door
Rebecca Solnit

In Parijs had (en heb) je de markten. Ik herinner me niet dat die er op zondag in onze Brusselse buurt waren – als dat wel het geval zou zijn geweest dan zou ik het mij beslist herinneren, want ik was dol op groentemarkten. Je had natuurlijk de tocht naar de bakkers voor de zondagse pistolets en het gebak. Maar zodra het middag werd en je nog gebak ging halen, bij de patisserie die de hele dag open bleef, had je al de indruk een overtreding te begaan. Je snelde met je kostbare pakketje naar huis, hopen de dat je onderweg geen bekende zou tegenkomen. Die kans was overigens erg klein, want het waren enkel de scouts en de welpjes die de zondagse ellende met levenslust te lijf durfden te gaan!

De tijd verdrijven als genot; de volwassenen uit onze kinderjaren maakten van het tijd verdrijven een plicht, en waar plicht is, is weinig plaats voor genot. Ze beoefenden het verdrijven van de tijd in hun vrije tijd. Het flaneren is een protest tegen de arbeidsdeling noteert Walter Benjamin. Geen toeval dat het ontstond in de grote steden tijdens de industriële revolutie. Wandelen is een bezigheid zonder nut. ‘Das Spaziergehen ist weder nützlich

noch hygienisch’, schrijft Franz Hessel. Het is volgens hem ook een kunst. Aanvankelijk noemt hij het een moeilijke kunst. *Von der schwierigen Kunst spazieren zu gehen* heet zijn artikel uit 1932. Later verscheen deze tekst in een ietwat bewerkte versie onder de eenvoudigere titel *Die Kunst spazieren zu gehen*.

‘Als het [wandelen] goed, alleen om zichzelf wordt beoefend, dan is het een vorm van overmoed, zoals volgens Goethe het dichten. Meer dan alle andere vormen van gaan is het een zich laten gaan. Men valt daarbij van de ene voet op de andere en balanceert met dit aangename gebeuren.’

De zondagse wandelingen uit de kinderjaren waren zo vervelend omdat ze overduidelijk de bedoeling hadden de tijd te verdrijven. Ze hadden een bedoeling, maar geen doel. Moet een wandeling een doel hebben? Ja, enigszins. Het kan een vaag doel zijn – een wandeling is geen (wandel) tocht! – en men kan en mag ervan afwijken, maar er is iets wat aan het wandelen richting dient te geven.

Het wandelen heeft behoefte aan een concreet of imaginair houvast. De wandelaar wil een verantwoording van zijn activiteit. Het prettige daarbij is wel dat die verantwoording volstaat; hij hoeft er zich niet letterlijk aan te houden, tenzij hij tot de fanatieke soort wandelaars behoort, over wie ik het hier natuurlijk niet heb. De echte – dat is de niet-fanatieke – wandelaar laat zich verleiden tot verdwalen: ‘*Der Abweg setzt immer einen Weg voraus*’, de dwaalweg brengt je altijd ergens heen, zegt Hessel.

De vele auteurs die over het wandelen hebben geschreven, zijn het er niet over eens of je beter wandelt in een groep, met z’n tweeën of alleen. De wandeling met z’n tweeën kent nog een andere variant, waarbij het wandelen zelf op de achtergrond raakt omdat de amoureuze conversatie zich op de voorgrond plaatst.

Rebecca Solnit, die een fundamenteel boek heeft geschreven over de verschillende facetten van het wandelen, bespreekt uitvoerig zulke passages in het werk van Jane Austen. Solnit stelt: ‘Walking was a particularly femi-

nine pursuit.' Ze had ook Goethe kunnen aanhalen, die, zo meen ik mij te herinneren, in zijn *Wahlverwandtschaften* en ook in *Wilhelm Meister* dit soort wandelingen beschrijft. Het is een soort flirten of *courting* en speelt zich af in de vrije natuur. Het hoeft niet te verbazen dat het zich later in een meer stedelijke ambiance kan afspelen.

'Ze hadden afgesproken om samen een opvoering bij te wonen. Na de vertoning wandelden ze samen ieder naar zijn eigen huis. Hij woonde vrij centraal, dus liep hij nog een eindje mee... het centrum uit, de Louisalaan op. Omdat ze het samen wandelen bijzonder prettig vonden en elkaar nog veel te vertellen hadden – of was het gewoonweg omdat ze geen afscheid van elkaar wilden nemen en niet aan een intiemere verhouding dachten? – hoe dan ook, toen ze aan het einde van de Louisalaan waren gekomen, legden ze samen de heenweg terug in tegengestelde richting af. Het gebeurde vaker dat ze van de ene woning naar de andere pendelden...'

Meestal worden de amoureuze wandelingen voorafgegaan door of gecombineerd met toevalsontmoetingen en 'rendez-vous manqués', waar de stad zich uitermate goed voor leent. Dit is het onderwerp van de mooie roman van Nicole Verschoore, *Le Maître du Bourg*, die zich in de straten van Brussel afspeelt. Ook de film *le notte bianchi* van Luchino Visconti, naar een roman van Dostojewski, maakt op bijzondere wijze gebruik van dit motief, waar het flaneren door straten wordt gekoppeld aan de wederwaardigheden van een liefdesverhouding.

Het motief van de amoureuze wandeling kan zich ook in een totaal ander register afspelen: nog net voor de verhouding wordt verbroken, voor de gelieven definitief uit elkaar gaan. Ze lopen nog naast elkaar, maar ze hebben elkaar nauwelijks meer iets te vertellen. Het is alsof het samen, het naast elkaar wandelen nog het enige is wat van hun verhouding overschiet. De weg is afgelegd,

er blijft alleen nog een soort eindeloos dralen en dwalen over.

Dit gegeven komt voor in verschillende films van Antonioni, maar heel prominent in *la notte*, waarin deze sfeer beklemmend wordt weergegeven. Er heerst stilzwijgen, af en toe onderbroken door een poging van de een of de ander om de conversatie weer op gang te krijgen. Of er ontstaat een korte ruzie, gevolgd door opnieuw stilzwijgen en een herhaling van de cyclus. Het wandelen houdt zichzelf als het ware vanzelf op gang.

Een van de heel mooie momenten in *La Recherche du Temps Perdu* is een wandeling van Marcel met Albertine, wanneer ze beginnen te beseffen dat hun verhouding haar einde nadert. Het is in feite geen wandeling met z'n tweeën, maar een solitair flaneren als uitstel van executie.

Of het in het geval van dit kuieren met z'n tweeën, al dan niet in het opbeurende of droevige register, om wandelen of flaneren gaat, blijft dikwijls ongewis. Het zich bewegen is nog slechts aanleiding, probeert het al dan niet functioneren van de verhouding der gelieven op gang te houden.

Het mag duidelijk zijn dat ik het hier niet heb over het soort wandelingen die veel inspanning en tijd vergen: de pelgrimstocht, de Grand Tour, zoals de Engelse beau monde placht te doen in de achttiende eeuw of de huidige varianten ervan, de grote wandeltochten (Solnit wijdt er enkele interessante hoofdstukken aan). Het gaat me hier om de eenvoudige wandeling en in het bijzonder om het flaneren, een variant ervan.

Het flaneren dient in mijn ogen te worden onderscheiden van het wandelen. Het flaneren is, in tegenstelling tot het wandelen, doelloos. Voor de kunst van het flaneren bestaan geen gidsen, niet eens imaginaire – dat zou in tegenspraak zijn met de bezigheid. Flaneren doe je niet in een groep en ook niet met een medewandelaar; flaneren is een eenzame bezigheid. Flaneren doe je om 'um seiner selbst willen', zoals Hessel stelt. Wel is de flaneur geneigd zin aan zijn zinloze bezigheid te verlenen door voortdurend triviale en minimale doelen te verzinnen: hij stapt van de

ene stoep op de andere, slaat rechts af in plaats van links, komt via een omweg op zijn schreden terug. ‘Zonder een bepaalde richting zet ik mijn weg voort, ik weet niet of ik bij het Rousseau- of bij het Luisa-eiland zal uitkomen. En gelukkig verdwaald, sta ik plots voor het Apollobeeld, dat ik al jaren niet meer had teruggevonden.’

De kunst van het flaneren bestaat voornamelijk in dwalen. Zonder dat het op zwerven gaat lijken. Het heeft ook niets te maken met wat Roland Barthes in zijn laatste boek ‘*dérive*’ noemde, het Franse equivalent van ‘cruising’: een ongespecificeerd zoeken naar een seksueel avontuur. Het doel is daar te bepalend – ook al is het vaag wat de mogelijke seksuele handeling betreft, het is duidelijk dat seksualiteit de inzet is van dit zwerfen door meestal nachtelijke straten.

Het flaneren ontstaat vanzelf. Je zegt niet vooraf dat je eventjes gaat flaneren in de stad, maar wel dat je een wandelingetje wil maken. En dan draait het uit op een flanerier. Je zegt niet openlijk dat je gaat flaneren. Het is een bezigheid die in het geheim dient te geschieden. Het heeft iets met tijdsverspilling te maken, met nutteloosheid... ja, het lijkt op een vorm van niets doen, luiheid. Een luxe dus!

Onze tijdgenoten hebben als variant voor het flaneren het foeilelijke en veelzeggende *fun-shopp*en bedacht. Hiermee wordt bedoeld dat er niet in de eerste plaats moet worden gekocht, maar dat het kopen (dat uiteindelijk toch wel van je wordt verwacht), niet van praktische of functionele aard is. Het is een nutteloos kopen. Een kopen voor het plezier? Nee, eerder een kopen voor de gein, voor de lol! *Fun* is niet hetzelfde als *joy* of *pleasure*! En in onze maatschappij is ‘fun’ geen zonde meer en consumptie een plicht.

Het *fun-shopp*en mag niet worden verward met wat in het Engels *window-shopping* heet en wat de Fransen *lèche vitrines* noemen. Dat was reeds een geliefde – maar niet exclusieve – bezigheid van de flaneurs uit de vorige eeuw. Er wordt vaag voorondersteld dat het een vrouwelijke aangelegenheid is, en zo lost het probleem zich op waar de theoretici onder de flaneurs mee zaten: of er vrouwelijke flaneurs bestaan? Solnit herinnert ons er terecht aan dat het vrou-

welijk flaneren bij nacht – het zogenaamde *street walking* – met prostitutie gelijk wordt gesteld. Maar het doen van inkopen, of het nu in de grote warenhuizen gebeurt (lees *Au bonheur des dames* van Zola) of elders, is en was voor de vrouw een verantwoorde bezigheid. De vrouwelijke flaneur verschuilt zich achter de praktische inkopen. Zo is ook het doen van de dagelijkse boodschappen door de huismoeder een – soms minimale – vorm van flaneren.

Voor het *fun-shopp*en werden hele stadsdelen gebouwd, meestal ver buiten de stad zelf: *shopping malls* die als enig doel hebben waren te verkopen. Het flaneren in zo’n winkelcentrum zal je niet lukken: de winkels staan daar te opdringerig opgesteld om te dingen naar je aandacht en kooplust. Het doel is veel te arrogant geformuleerd en dat luidt: Koop! Af en toe is er in een terrasje voorzien, maar er is niets zo tegennatuurlijk als in een winkelcentrum op een terrasje te gaan zitten. Ook al ben je omringd door palmbomen en weelderig groen, en valt er zelfs, uit luidsprekers welteverstaan, vogelgetsjilp te horen: het is niet voor je genoeg, maar vanwege de fysieke en mentale uitputting dat je hier met plastic tas en zak neerzigt.

Een mall is een eiland, en net als bij een gevangenis raak je er gemakkelijker in dan uit. Meestal ligt de mall ver buiten de stadskern, in een soort woestijn omgeven door autosnelwegen.

Een ouderwetse markt is daarentegen geen eiland in het stadsbeeld. Voor mijn deur in Brussel is er één keer per week markt: het is een accent dat gedurende een paar uur de omgeving een heel ander uiterlijk geeft en daarna weer verdwijnt. Zelfs een overdekte markthal en zeker een passage hebben een organisch verband met de stedelijke omgeving.

Eenzaamheid is de metgezel van de flaneur, schrijft Walter Benjamin, en niet toevallig draagt het werk van Jean-Jacques Rousseau de titel *Rêveries d’un promeneur solitaire*.

Flaneren is een bezigheid die in eenzaamheid dient te worden verricht. ‘Wandelen [*Spaziergehen*] is slechts zelden een sociale aangelegenheid zoals het samen wandelen

[*Promenieren*]. (...) Het is niet zo eenvoudig om in gezelschap te wandelen', schrijft Hessel, die zelden gebruikmaakt van het woord flaneren, al is dat wel precies wat hij doet en beschrijft in zijn vele kroniekjes en beschouwingen. Met kunstenaars en schrijvers, mensen die zich beroepshalve met het observeren bezighouden, is het volgens Hessel af te raden te flaneren. Met musici gaat het iets beter. Ook met vrouwen, want zij zijn druk in de weer met het doen van inkopen en vergeten daarbij al snel de flaneur die naast hen loopt.

Een van de cruciale genoegens van de flaneur bestaat erin aan dit kuieren een willekeurige opdracht te geven of er een doel voor te verzinnen. 'Zonder noodzaak het huis uit te gaan, en je verbeelding de vrije teugel te laten, alsof alleen al het feit om rechts af te slaan in plaats van links op zichzelf een poëtische handeling was' (Edmond Jaloux, geciteerd door Benjamin).

Zonder dat je daar vooraf ook maar over hebt gepiekerd, schiet het je te binnen: bevond zich in deze buurt niet een ijzerwinkel? En heb ik geen spijkertjes nodig? Op zoek dus naar die ijzerwinkel. Dat doel mag echter geenszins dwingend zijn: de behoefte om de ijzerwinkel te vinden blijft arbitrair, want de spijkertjes zijn niet dringend of niet nodig. Je kunt ook zonder. Want onderweg ben je afgedwaald, en je bent de spijkertjes allang vergeten. Dat excuus kan herhaaldelijk worden gebruikt, tot je ooit eens besluit om spijkertjes te gaan halen in die ijzerwinkel, maar dan maak je een wandeling, ga je iets inkopen.

Onmerkbaar raakt bij het flaneren het doel op de achtergrond, want kijk, daar valt je een straat op waar je nooit doorheen bent gelopen; die wordt nu het nieuwe doel. Onderweg in die straat ben je de reden vergeten waarom je er doorheen wilde lopen, want een stadsparkje trok je aandacht, en zo zette je je stappen in die richting. De doelloosheid van het flaneren wordt losjes bij elkaar gehouden door schimmige quasi-doelen, die zich meer of minder opdringen. Alsof het mensken niet anders kan leven dan door zich voortdurend opdrachten te geven.

Doel en motivatie vallen samen; ze zijn gelijkelijk arbitrair en bestaan alleen als polen waartussen

het kuieren wordt geritmeerd tot flaneren. Ik denk aan de manier waarop Picasso uitlegde hoe hij te werk ging: ik zoek niet, zei hij, ik vind. Als flaneur vind je allerlei merkwaardige dingen, terwijl je niets zoekt! De Brusselse straten lenen zich hier heel goed voor. In feite heeft het echter meer te maken met een ander gegeven: de omgeving moet min of meer bekend zijn. Dat kan in mijn geval Brussel of andere steden zijn waar ik langere tijd heb doorgebracht. In een onbekende stad dwaal je gewoon, als je er niet op stap gaat om iets bepaalds te zien. Het gaat om de afwisseling: het bekende waartussen plotseling dat onbekende opduikt. Ja, het zal wel iets te maken hebben met het 'unheimliche' van Freud, maar zonder het beangstigende dat eraan kleeft. 'Heim' slaat zoals men weet op 'woning', en Benjamin vergelijkt het stadsbeeld van de flaneur dan ook met een woning die tegelijkertijd het tegendeel is, een soort landschap. De spanning tussen bekend en onbekend wordt voortgezet in de spanning tussen gesloten en open, bevreemdend en veilig.

Het flaneren laat zich dus het best beoefenen in een vertrouwde omgeving. De ontdekkingen die je doet, mogen niet overweldigend zijn; ze mogen niet opdringerig zijn, te veel aandacht vragen. (De flaneur is geen toerist, en de toerist geen flaneur maar een wandelaar.) Het ongeziene in het al te bekende te ontdekken, daar gaat het om. Tot het flaneren behoort immers het wegdrogen, het zichzelf vergeten. Dat is ook de reden geloof ik, waarom Hessel aanraadt om niet met al te grote gedrevenheid iets te gaan bekijken. 'Als je onderweg iets van dichterbij wilt bekijken, ga er dan niet te gretig op af. Het zou zich aan je blik kunnen onttrekken. Gun het de tijd ook jou aan te kijken. Er bestaat zoiets als een oog-in-oog, ook met de zogeheten dingen. Het is niet genoeg dat je de straten, de stad welwillend bekijkt. Ze moeten ook jou tot goede vriend maken.'

Het enorme plezier dat Oostende mij verschaftte – ik heb er een paar boeken over geschreven – is dat het een plek is die tot eindeloos flaneren uitnodigt. Vooral omdat je kunt afwisselen tussen de stad en het strand en de zeedijk (strandboulevard).

Juist in Oostende hebben de zomerse flanerierijen een heel ander karakter dan de winterse. Maar

te midden van de zomerse drukte zie je in je verbeelding de winterse leegte, en omgekeerd. Zowel het ene als het andere zijn steeds virtueel aanwezig (althans voor wie, zoals ik, het geluk had er in beide seizoenen te wonen).

Waar ik nu woon, op het platteland, ga ik nooit flaneren. Ik maak mezelf wijs dat het ligt aan de asfaltwegen. Ik ben erg verbaasd over de lyrische ontboezemingen die Joseph Roth worden ontlokt door het wandelen in het landschap rond Kleef. Goed, het was voor de oorlog, en Roth lijkt me meer een wandelaar dan een flaneur. Of hij weet beide kunstvormen op even subtiële manier te beoefenen.

Nochtans doe ik hier op het land iets wat op flaneren lijkt. Bij mooi weer loop ik 's avonds een rondje door de tuin, om het huis heen. Ik bekijk de gewassen, keur de beplanting, doe af en toe iets wat op tuinieren lijkt: ik verleg een paar stenen, ik pluk een takje, ik wiedz. Het is een tuin die groot en afwisselend genoeg is om er op die manier een hele tijd door te brengen, tot het donker wordt.

Het boek van Solnit maakte me duidelijk welke rol de Engelse tuinen hebben gespeeld om van de 'tuinwandeling' – in de klassieke tuinen 'à la française' – een 'tuinflanerie' te maken. Ik had daar nooit aan gedacht, omdat ik het flaneren in eerste instantie verbind met de stad en het stedelijke. (De aanleg van een nieuwe tuin speelt een wezenlijke rol in Goethes *Wahlverwandtschaften*)

Een droom die regelmatig terugkeerde: ik bevind mij in een vreemde stad. De straten zijn er van een onbeschrijfelijke saaiheid en geven mij het gevoel van een déjà-vu? Het zou ergens in het Roergebied kunnen zijn – waar we in de jaren zestig en zeventig met regelmaat kwamen alvorens we zelf aan de Niederrhein gingen wonen (en ik dit niet meer droom). De droom is niet in de geringste mate beangstigend of bevreemdend. Er gebeurt verder niets in die droom. Ik ben ergens op een plek die ik ken en toch niet herken. Verder niets. Het enige rare is dat ik die droom vaak heb gehad!

Misschien was het gewoon voor de afwisseling dat ik zo ontegenwoordig vaak ben gaan zwerven

in bepaalde buurten ten westen van Oostende, het binnenland in, de richting van Mariakerke. Het zijn straten die ik maar al te goed ken. Mijn oudere zus heeft er een hele tijd met haar gezin gewoond, en in die jaren was het mijn allereerste contact met een stedelijke buurt die als het ware door het neutrale wordt gekenmerkt. Zovele jaren later krijg ik regelmatig de opwelling om eens links in plaats van rechts, landinwaarts in plaats van langs de zee, richting Mariakerke in plaats van richting Oostende af te slaan. Fatale inval, want ik weet dat er hoegenaamd niets, maar dan ook niets te beleven valt.

Er zijn geen oude dorpskernen te bespeuren, het is geen uitgesproken arbeidersbuurt, er zijn nauwelijks winkels en geen voortuinen. Je zult hier geen kleine industrie of werkplaatsen aantreffen. Enkel huizen. Af en toe is er een pleintje, maar dat lijkt het resultaat van een stedenbouwkundige die ergens vastliep en toen maar een 'leegte' bedacht. De straten zijn recht en lang. Zoals Franz Hessel over de Berlijnse straten van zijn jeugd schrijft: 'Vele rechte straten die niet meer dan dwarsstraten van hun dwarsstraten zijn.'

Er zal wel een historische reden voor zijn: ook voor deze buurten had Leopold II stedelijke ambities. Maar in tegenstelling tot wat hij voor het centrum en omgeving van Oostende deed, lijkt het wel alsof zijn plannen hier halverwege zijn blijven steken in onafgewerkte en onduidelijke bedoelingen. Je zou hier in feite een soort villabuurten verwachten, zoals je die elders rond sommige badsteden vindt. In een paar straten tref je inderdaad een aanzet tot een riant badstadvilawijk aan: een poging die echter al heel snel werd opgegeven, zo lijkt het.

Ben ik op zoek naar iets wat ik nooit zal vinden? Maar wat dan? Flaneer ik verder, dan kom ik opnieuw in gebieden die me bekend voorkomen: de dorpskerk (van Mariakerke), de duinen met hun campings (Raversijde), de eindeloze ketens van supermarkten (Torhoutse en Nieuwpoortse steenweg) en verder nog een andere badstad: Middelkerke.

De wandelaar (*promeneur*) van Rousseau is

eenzaam (*solitaire*) en hij geeft zich over aan dromerijen en dagdromen (*rêveries*). Want, en hier naderen we het cruciale punt, naast de zuiver fysieke activiteit is de mentale activiteit (het dagdromen) die het flaneren vergezelt, van doorslaggevend belang. De volle vrijheid om tijdens het flaneren willekeurige doelen te kiezen, heeft te maken met de fantasie, de rijkdom aan invallen van de solitaire wandelaar.

‘Het flaneren, dat zo geliefd is bij de lieden die verbeelding bezitten’, schrijft Baudelaire, en hij voegt eraan toe dat je in Brussel niet tot flaneren wordt aangezet. Wat begrijpelijk is, want toen hij dit schreef was Brussel nog een provinciestad (en in een maffe provinciestad is het moeilijk om te flaneren). Een paar decennia later, rond de eeuwwisseling, zou hij waarschijnlijk al een andere opvatting hebben gehad, en een halve eeuw later biedt de stad een uitgelezen terrein voor de flaneur.

‘Parijs schiep het type van de flaneur. Dat het niet Rome was, is merkwaardig’, schrijft Walter Benjamin (*Das Passagenwerk*). Vreemder nog is dat het vooral Duitse schrijvers zijn die mooi over hun Parijse flanerijen hebben geschreven (overigens ook over hun Berlijnse), met name Walter Benjamin en Franz Hessel. Misschien voelden de Franse schrijvers zich door het voorbeeld van Baudelaire belemmerd – Baudelaire, de grote flaneur – en door een ander indrukwekkend referentiewerk: Louis Aragon’s *Le Paysan de Paris*. Naast briljante beschrijvingen en evocaties van een buurt, waarbij de auteur niet schuwt advertenties, affiches, krantenknipsels, enzovoort, voor een soort kleurrijk plakwerk te gebruiken, staan erg literaire beschouwingen die het werk voor mij onverteerbaar maken.

De enorme productiviteit van Simenon was voor hem enkel mogelijk dankzij een strakke discipline. Alvorens hij aan een nieuwe roman begon, ging hij wandelen. Toen hij op zijn zeventigste jaar het schrijven opgaf, bleef hij de dagelijkse flanerij als een van de grote geneugten van zijn leven beschouwen.

Naar het heet ontwikkelde Kierkegaard zijn filosofische gedachten tijdens het dagelijks flaneren, iets dat ook wel eens van Wittgenstein

wordt beweerd. ‘Philosophers walked. But philosophers who thought about walking are rarer’, schrijft Solnit. Ze vergeet Paul Valéry te vermelden, en diens *Poésie et Pensée abstraite*: ‘Ik besepte heel goed dat het wandelen vaak vruchtbare ideeën in mij opwekt, en dat er een soort dialoog ontstaat tussen mijn gang en mijn gedachten – wat feitelijk merkwaardig is, maar ook gemakkelijk te begrijpen.’ Valéry beschrijft hier een uitzonderlijke ervaring die hij opdoet tijdens een van zijn flanerijen. ‘Ik was de deur uitgegaan om mij door het lopen en de wisselende blikken die het biedt, los te maken van een vervellende taak. Terwijl ik door de straat liep waar ik woon, werd ik plotseling *bevangen* door een ritme dat zich aan mij opdrong.’ De passage is te lang om volledig te worden geciteerd, maar Valéry ontleedt hier de wijze waarop de loophandeling zijn poëtische denken beïnvloedt.

‘Then one day walking round Tavistock Square I made up, as I sometimes make up my books, *To the Lighthouse*, in great, apparently involuntary rush’, schrijft Virginia Woolf, wier *Mrs. Dalloway*, net als *Ulysses* van James Joyce, een roman is ‘over’ het flaneren. In een essay uit 1930, *Street Haunting: A London Adventure*, beschrijft Woolf hoe ze door Londen flaneert, nadat ze had besloten een potlood te gaan kopen (de aanleiding, het doel! En, wonder, in de laatste zin weet je dat ze het potlood heeft gekocht!). Zoals eerder opgemerkt, betekent ‘street walking’ wanneer het door een vrouw wordt gedaan, zoveel als zich aan prostitutie overgeven.

Het soort fantasie dat bij het flaneren hoort, is niet mededeelbaar zonder dat de willekeur verloren gaat die ermee verbonden is; het fantasievol flaneren – een tautologie – is een zuiver egocentrische bezigheid. Het gaat hier duidelijk om ‘le plaisir solitaire’, een omschrijving die de Fransen gebruiken voor onanie. Het centraal stellen van het ik is weliswaar een voorwaarde voor het flaneren, maar het ik staat uiteindelijk niet centraal, want, zoals Hessel terecht opmerkt: ‘Je moet jezelf vergeten om gelukkig te kunnen wandelen.’

Daarin bestaat de kunst, het unieke van dat genieten dat tevens een bevrijding is: *jezelf vergeten, door jezelf centraal te stellen.*

Die mentale leegte, opgewekt door het flaneren, dat in eerste instantie toch altijd een bezigheid van het lichaam is, blijkt een ideale broedplaats voor losse bespiegelingen, chaotische gedachten, onsamenhangende overpeinzingen, afgewisseld met meditatieve momenten. Dagdromen. Die worden echter telkens onderbroken of uitgesteld door de aandacht die de omgeving, de stad opeist. Hier is een stoplicht, daar liggen de straatstenen ongelijk. Een etalage trekt eventjes de aandacht, je verandert van trottoir, je ontwijkt een vrouw met een enorme draagtas. Een bedelaar vraagt om een aalmoes; kinderen stoeien; een bank nodigt uit tot uitrusten. Het begint te regenen. Ondertussen gaan de overpeinzingen, zij het half bewust, door.

Je komt thuis en gaat aan je werktafel zitten, en plotseling blijken er allerlei nieuwe ideeën te zijn ontstaan die niets te maken hebben met de wandeling van zojuist!

*** Deze tekst is een ingekorte versie van het hoofdstuk 'Flaneren' uit: *Het Teruggevonden Kind* van Eric de Kuyper. Uitgeverij SUN Amsterdam 2007. ISBN: 9789085064152

Dit essay is gepubliceerd in het kader van de tentoonstelling *À L'extérieur. Rites de Passage*.

